

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE ULUBORLU KAZASINDA AİLENİN YAPISI ve OLUŞUMU (1856-1876)

Dilek ŞENKUL¹
Behset KARACA²

ÖZET

Kadim zamanlardan beri varlık gösteren ve evrensel bir müesseseye olan aile toplumun temel birimi ve çekirdeğini oluşturmakta olup; ailenin oluşumu ve yapısı zamana, mekâna ve kültürel yapıya göre değişkenlik arz etmiştir. Bu bağlamda bakıldığında oldukça geniş bir coğrafyada hakimiyetini sürdürmüş ve çok kültürlü bir yapıya sahip Osmanlı İmparatorluğu'nda tek tip bir aile modelinden bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda aile müessesini düzenleyen kurallar her ne kadar temelinde İslam hukuku esasına göre düzenlenmiş olsa da diğer İslam devletleri ve toplumlarından farklı olarak kendine özgü bir tekâmül göstermiş. Tanzimat dönemi Osmanlı aile yapısını Uluborlu Kazası örneğinde ele almayı amaçladığımız araştırmamız kapsamında, kazanın sicil kayıtları ve Tanzimat döneminde ailenin oluşumu üzerine çıkarılan nizamname örneği incelenmeye çalışılacaktır. 1856 ile 1876 yıllarını kapsayan Uluborlu Kazasına ait şer'îyye sicillerindeki tereke, nikâh, mehir, boşanma ve nafaka kayıtları incelenerek kazanın aile yapısı ve ailenin oluşumu; Tanzimat dönemi düşünsel yapısının ve reformlarının Uluborlu aile yapısına ve oluşumuna etkileri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Tarih, Uluborlu Şer'iyye Sicilleri, Aile.

THE STRUCTURE and FORMATION of the FAMILY in the ULUBORLU DISTRICT ACCORDING the SHARE RECORDS (1856-1876)

ABSTRACT

The family, which has existed since ancient times and is a universal institution, constitutes the basic unit and core of the society; The formation and structure of the family varied according to time, place and culture. In this context, it does not seem possible to talk about a uniform family model in the

¹ Dilek Şenkul, Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Isparta dileksenkul7@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9123-8062, (Sorumlu Yazar).

² Behset Karaca, Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Isparta, karacabehset@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5214-3818.

Ottoman Empire, which maintained its dominance over a wide geography and had a multicultural structure. Although the rules regulating the family institution in the Ottoman Empire were based on Islamic law, it showed a unique evolution unlike other Islamic states and societies. Uluborlu District, the registry records of the accident and the example of the regulation on the formation of the family in the Tanzimat period will be examined. The family structure of the accident and the formation of the family by examining the estate, marriage, mahr, divorce and alimony records in the sharia registers of the Uluborlu District covering the years 1856 and 1876; The effects of the intellectual structure and reforms of the Tanzimat period on the Uluborlu family structure and formation are emphasized.

Keywords: *Social History, Uluborlu Shari'a Records, Family.*

1. GİRİŞ

Birbirinden farklı toplumları ve kültürleri bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti, bu sosyo-kültürel çeşitliliği bir arada tutabilmek, toplumsal düzenini sağlamak için yargı kurumuna önem vermiştir. Gerek özel gerek kamu alanlarında İslam hukukunu esas alan Osmanlı Devleti, ihtiyaç mukabilinde özünü Türk âdet ve geleneklerinden alan örfî (sultanî) hukuk kurallarını da tamamlayıcı olarak uygulamıştır (İnalçık, 1958: 102). Bu doğrultuda devletin otoritesi ve hukukun temsili için kuruluşundan itibaren kaza merkezlerine kadılar atayarak, buralarda Şer'î mahkemeler kurmuş ve toplumsal düzeni sağlamaya çalışmıştır. Kadılar mahkemede gördükleri davaları şer'îyye sicilleri veya sicillat-ı şer'îyye adıyla zikredilen deftere kaydetmişlerdir. Buldukları mahallin kadı veya naibi tarafından tutulan bu defterlerde Osmanlı Devleti tebaasının her sınıfına ait hukuki ilişkileri (aile hayatı, ekonomik ve toplumsal yapı vb.) içeren belgeler ve devletin yönetim merkezinden ilgili yerin kadılığına gönderilen ferman, emir, buyruldu, tezkere, berat gibi belgeler yer almıştır. Devletin kuruluşundan XIX. yüzyıl sonuna kadar tutulmaya devam eden sicil kayıtları, zengin konu içeriği ile toplumsal ve ekonomik tarih araştırmalarının ve daha birçok disiplinin araştırmalarında ana kaynak olmuştur (Uğur, 2010: 8-11; Akgündüz, 1988: 17-18).

Diğer taraftan Osmanlı Devleti tebaası olan gayrimüslimlerin evlenme ve boşanma ile ilgili ilişkilerinde kendi din adamları sorumlu tutulmuş olup devlet bu hususlara neredeyse hiç karışmamıştır (Ercan, 2001: 203,204). Bu nedenle alım-satım, tereke kayıtları gibi kayıtlar sicillerde görülürken, gayri Müslimlerin evlenme ve boşanmalarına dair bilgiye kadı sicillerinde nadiren rastlanmıştır.

Uluborlu'nun sosyal yaşantısının bir yönünü oluşturan aile yapısı ve oluşumunu konu alan çalışmamız kapsamında; Devlet Arşivlerinde bulunan kazaya ait 152, 153, 154 ve 155 numaralı mahkeme kayıtları

incelenmiştir. 1856 ve 1876 yılları arasını kapsayan bu defterlerdeki tereke, evlenme, mehir, nafaka ve boşanma ile ilgili belgelerin tamamı incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda Uluborlu kazasında ailenin oluşum sürecinin nasıl gerçekleştiği, kazanın nasıl bir aile yapısına sahip olduğu ve Tanzimat dönemi düşünsel yapısı ve reformlarının Uluborlu Kazası'nın aile yapısını ne ölçüde etkilediği sorularına cevap aranmıştır.

Kazanın sosyal yapısını inceleyen farklı zaman aralıklarını ve konularını kapsayan bir takım kıymetli çalışmalar yapılmıştır. Karaca Uluborlu Kazası'nın XV. ve XVI. yüzyıllarını tapu tahrir, vakıf ve mühimme defterleri ekseninde değerlendirirken (Karaca, 2012); kazanın Temettuat (Simav, 2007) ve nüfus kayıtlarına (Akşit, 2016) dayanarak tez çalışmaları da yapılmıştır. Bu defterlere dayalı çalışmalar temelinde devletin vergi ve asker alımları esasına dayanarak tutulduğu için aile konusuna da sadece hane temelli bakılmış veya askere alınacak erkek nüfus üzerinden bir değerlendirme yapılabilmektedir. Kazanın sicil kayıtlarına dayalı olarak yapılan tek çalışma ise Özyürek'in 158 numaralı sicil defterinin transkriptini yapmış olduğu çalışma olup, kazada aile oluşumu ve yapısı üzerine detaylı bir değerlendirme yapılmamıştır (Özyürek, 2002) Osmanlı Devleti'nin her alanda yenileşmeye gittiği Tanzimat döneminin bir kısmını kapsayan çalışmamız ise gerek çalıştığımız konu kapsamı gerek çalışılan dönem itibarıyla Uluborlu Kazası örnekleminde yapılan çalışmalardan ilki olacaktır.

2. ULUBORLU KAZASINDA AİLE YAPISI

Toplumsal yapı itibarıyla zamana, mekâna ve kültüre göre değişkenlik göstermesinden ötürü ailenin tek bir tanımını yapmak güç olmakla birlikte (Canatan, 2011; Öztan, 2004: 375), kapsamlı bir şekilde aileyi tanımlayacak olursak; evlenme bağıyla birbirine bağlanan, ortak mekânı ve geliri paylaşan, farklı rollerle birbirleriyle etkileşim içinde bulunan, içinde yaşadıkları toplumun kültürel yapısına uygun bir kültür yaratıp kuşaktan kuşağa bu kültürü devam ettiren toplumsal birime "aile" denir (Güler ve Ulutak, 1992: 53). Bireylerin ilk sosyal çevresi olan aile müessesini oluşturmak, insanın temel ihtiyaçlarını karşılama ve neslin devamlılığı açısından bir zorunluluk olmakla birlikte kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması bakımında da önemlidir (Ali Efendi, 2010: 9; Kurt, 2012: 391). Aile kurumunun ve dokusunun oluşması her toplumun kültürüne, zamana, yaşadığı coğrafyaya, sosyal ve iktisadî yapısına göre değişkenlik göstermiş olup; tek bir aile tipinden söz etmek mümkün olmamıştır. Bahsedilen unsurlar aile yapısının geniş veya dar (çekirdek), ataerkil (pederşahi) veya anaerkil, tek eşli (monogami)

veya çok eşli (poligami) olmasını etkilemiştir (Aydın, 1989: 196; Dinç, 2005: 2,3). Bu cümleden hareketle Osmanlı Devleti'nde hüküm sürdüğü geniş coğrafyası ve dolayısıyla içinde barındırdığı kültürel ve dini çeşitliliği, halkın ekonomik yapısını göz önünde bulundurduğumuzda; tek bir aile modeline sahip olmadığını söylememiz mümkündür (Özkerem ve Gül, 2016: 90). Ortaylı; Osmanlı aile yapısını üretimde iş bölümü ve güvenliği sağlayabilmesi için üç kuşağın bir arada bulunmasına dayalı sitem üzerinden geniş aile olarak değerlendirirken (Ortaylı, 2022: 19), Tabakoğlu, Osmanlı'nın Klasik Dönem aile nüfusunun genellikle dört-beş kişiyi aşmadığı bilgisinden hareketle Osmanlı aile yapısını genişletilmiş çekirdek aile olarak tanımlamıştır (Tabakoğlu, 1999: 25). Osmanlı aile yapısı ile ilgili en detaylı bilgilere (vefat eden kişilerin geride bıraktıkları her türlü mal varlıkları, borç ve alacakları, mesleği, vasiyeti gibi bilgilerin yanı sıra şahsın medeni hali, mirasçıları, eş ve çocukları vs.) ulaşabileceğimiz kaynak olan tereke defterlerine (Faroqhi, 2004: 721-724, Barkan, 1966: 1; Öztürk, 1997: 23,24) dayanarak Osmanlı Devleti'nde ailenin yapısını konu alan çok sayıda araştırma yapılmış olup, mevcut bu çalışmalarda da Osmanlı ailesinin ortalama çocuk sayısının % 2 ila %2. 93 arasında değişim gösteren küçük aile yapısına sahip olduğu görülmüştür (Bozkurt, 2015: 56; Özdeğer, 1988: 55; Çınar, 2000: 164; Çakır, 2010: 1-17; Güler, 2002: 28; Kurt, 2013: 131,132; Demirel, 1990: 952, Yılmazçelik, 1995: 403; Dinç, 2005: 10; Solak ve Gülenç, 2021: s. 352). Özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleriyle birlikte kentleşme ve endüstrileşme sonucu Osmanlı toplumundaki çekirdek aile yapısı daha da artış göstermiştir (Kurt, 2013: 131, 132; Duben ve Behar, 1991: 55-68)

Osmanlı aile yapısının niceliğini ortaya koymak üzere yapılan yukarıda zikrettiğimiz çalışmalarda olduğu gibi Uluborlu aile yapısı da genişletilmiş bir çekirdek aile özelliği göstermiştir. 1856-1876 yıllarına ait Uluborlu tereke kayıtlarını incelediğimizde, tereke sahibi 368 kişi içerisinde 341 kaydının Müslimlere 27 kaydın ise gayrimüslimlere ait olduğunu görmekteyiz. Bu terekelerden 1 kişinin gayrimüslim olmak üzere toplam 20 kişinin vefatlarında çocukları bulunmakla beraber eşinin kendinden önce ölmesi veyahut boşanma gibi nedenlerden dolayı dul olduğu anlaşılmış, hiç evlenmeyen ise 8 kişi saptanmıştır. Bununla birlikte tereke tahriri esnasında kazaya misafir olarak ve ticaret amacıyla gelip burada vefat etmiş şahısların mirasçıları yanlarında olmadığı için medeni durumları belirsiz olanlar da vardır (BOA, UŞS, 152: 18-2; BOA, UŞS, 152: 145-1).

341 adet Müslüman aileye ait çocuk sayısı 1113 olup bu sayısının 561'ini kız çocuğu, 552'ini erkek çocuğu oluşturmaktadır. Müslüman ailelerde aile başına düşen ortalama çocuk sayısı ise 3,2'dir. Gayrimüslim 27 ailenin sahip olduğu çocuk sayısı 45'i kız çocuğu, 56'sı erkek çocuğu olmak üzere toplam 101'dir. Aile başına düşen ortalama çocuk sayısı ise 3,7 ile Müslüman aile başına düşen çocuk ortalamasından daha yüksektir.

Kazanın Müslüman halkının büyük çoğunluğu üç-dört çocuklu aileler olup yedi ve üzeri çocuğa sahip ailelerin oldukça az olduğu görülmüştür. Dokuz çocukla en fazla çocuk sayısına sahip sadece iki aile bulunmaktadır. Gayrimüslim ailelerde ise en fazla 6 çocuklu olan 7 aile bulunmakla birlikte genellikle aileler üç çocuklu ve üzeridir.

Tablo 1: Müslüman ve Gayrimüslim Ailelerin Çocuk Sayılarına Göre Dağılımı

	Müslüman aile sayısı (341)	Gayrimüslim aile sayısı (27)
0 çocuklu	25	3
1 çocuklu	42	1
2 çocuklu	51	2
3 çocuklu	73	5
4 çocuklu	66	6
5 çocuklu	44	3
6 çocuklu	21	7
7 çocuklu	9	-
8 çocuklu	8	-
9 çocuklu	2	-

Kaynak: Tabloda vermiş olduğumuz sayılar Kazanın 1856-1876 yılları arasındaki 152, 153, 154, 155 numaralı sicil defterindeki tereke kayıtları üzerinden tespit edilmiştir.

Yapılmış olan çalışmalar üzerinden genel bir değerlendirme yapılacak olursa ailelerin sahip olduğu çocuk sayısı ve servet ilişkisi istisnaları (Bolat, 2020: 384, Demirel 1990: 945-961, Açıklık ve Alkoç, 2021: 396) görülmekle birlikte, pozitif yönde olmuştur (Solak ve Gülenç, 2021: 354, 355; Çakır, 2012: .55-56).

Uluborlu kazasında da altı (BOA, UŞS, 152: 121-2), yedi (BOA, UŞS, 154: 105-1; BOA, UŞS 154: 48-1), sekiz (BOA, UŞS, 152: 119-1; BOA, UŞS, 155: 85- 1; BOA, UŞS, 155: 85-1; BOA, UŞS, 155: 22-1) ve dokuz çocuk (BOA, UŞS, 154: 72- 1; BOA, UŞS, 155: 40-1) sahibi ailelerin servet miktarlarını diğer terekelerdeki servet miktarlarına göre kıyasladığımızda; bu ailelerin sahip olduğu servet miktarlarının 10.000-25.000 kuruş arasında değişmiştir. Ekonomik güce sahip insanların çocuk sayıları fazla olmakla birlikte elbette bu varlığa sahip olmayıp çocuk sayısı beşin üzerinde olan aileler de vardır. Örneğin Kabaca-i Sağır Köyü'nden 581 kuruşluk serveti olan bir kişinin 5 çocuk, yine aynı köyden 1764 kuruşluk servete sahip olan şahsın 7 çocuk ve Yassıviran Köyü'nden 2497 kuruşluk servete haiz olan bir kişinin 6 çocuğu olduğu görülmektedir (BOA, UŞS, 154: 83-1; BOA, UŞS, 154: 84- 2; BOA, UŞS, 154: 85-2).

3. AİLENİN OLUŞUMU

3.1. Nişanlanma

Evliliğe hazırlık dönemi olan nişanlanma evlenecek olan kişilerin veya velilerin evlilik için yaptığı akidleşmedir. Arapça “hitbe”, Türkçe “söz kesme” veya “nişanlanma” denilen bu söz verme (Acar, 2007: 152; Aydın, 2018: 44), hemen hemen bütün toplumların ortak ritüellerinden olup, sosyal bir süreç olmasının yanında zamanla hukuki bir boyut kazanmıştır (Acar, 2005: 71). Şer'îyye sicillerinde “namzet veya namzetlik” olarak geçen nişanlanma sürecinde damat adayı kız tarafına “namzetlik akçası”, “kalın” (Avcı 2018: 25) veya “mehr” adı altında bir miktar para öder, nikâh akdi sırasında bu para şer'îyye siciline kaydedilirdi (Kavuncu, 1999: 162).

Nişanlılığın her ne kadar sosyal anlamda kişilere ve ailelere yüklediği birtakım sorumluluklar olsa da nişanlılık bağı kuvvetli bir bağ olmayıp, nişanlanma taraflara evlenme mecburiyeti yüklememiştir (Aydın, 2018: 44). Bir bakıma evlenecek kişilere birbirlerini daha yakından tanıma imkânı sağlayan bu süreçte, herhangi bir sebepten ötürü nişan bozulduğunda, akidi bozmanın karşı tarafa vereceği maddi ve manevi zarar göz önünde bulundurulmuştur. Nişan ne şekilde sona erdirilirse erdirilsin eğer erkek mehre mahsuben bir miktar mal veya para vermişse bunu geri isteme hakkına sahiptir. Hediye olarak karşı tarafa sunulanların geri verilmesi mezheplere göre farklılık göstermiştir (Acar, 2007: 153). Uluborlu sicillerinde nişanlanma ile ilgili elimizdeki tek belgede tarafların nişanlılığının son bulması sonucu süreçte verilen hediyelerin geri alınması talebi ile ilgilidir. Şöyle ki, Uluborlu Kazası Senirkent Köyü'ne ait 22 Aralık 1867 tarihli belgede; Döne hanımın

İbrahim ile nişanlı olduğu fakat Döne hanımın nişanı bozduğunu görmekteyiz. Döne hanımın nişandan dönmesi üzerine terk ettiği nişanlısı İbrahim namzetlik sürecinde Döne'ye hediye ettiği 8 adet gümüş yüzüğü geri istemiştir. Döne'nin hediyeleri geri vermemesi üzerine İbrahim mahkemeye başvurmuştur (BOA, UŞS, 153: 41-1).

3.2. Evlenme

Fikhî bağlamda nikâh akdi; tarafların evlenmeye yönelik irade beyanlarını iki şahit huzurunda ortaya koymasıyla gerçekleşmektedir. Hristiyanlıktaki gibi bir din adamın veya resmi bir memurun huzurunda yapılması zorunluluğu söz konusu değildir. Fakat evlenme hukukunu İslam aile fikhî esasına göre düzenleyen Osmanlı Devleti'nde, akdin sonucunda meydana gelebilecek eksiklikler ve sosyal hayatta birtakım problemlere yol açacağı düşüncesiyle nikâhın hukuk/din adamı huzurunda yapılmasına ihtimam gösterilmiş, devlet evlilik kurumuna müdahil olmaktan uzak kalmamıştır. Türk-İslam geleneğinde kadılar veya onların nezareti altındaki memurlar tarafından gerçekleştirilen nikâh kıyım işlemi, Osmanlılar zamanında da çoğu zaman devletin kontrolünde devam edegelmiş ve nikâh işlemleri kadı sicillerine kaydedilmiştir (Aydın, 2018: 51-62; Atar, 2007: 114; Düzenli, 2007: 118-119). Nitekim nikâh akidlerinin ne ölçüde sicil defterlerine kaydedildiği hususu, Osmanlı yönetiminin nikâhların mahkemede kıyılmasını veya mahkeme izninin alınmasını önemsemesi Osmanlı coğrafyasının tamamına ve dönemine göre değişkenlik göstermiştir. Bazı padişahların hükümlerinde çıkarılan fermanlarla nikâh akidlerinin sicil defterlerine kayıtlarının zorunlu kıldığı dönemler olmuştur ki dolayısıyla bu dönemde defterlerde nikâh akidlerin sayının oldukça arttığı görülmüştür. Örneğin 1543 tarihli bir fermanla nikâhların mutlaka sicillere kaydedilmesi zorunluluğu getirilince bu dönemde Bursa, Trabzon, Kudüs, Karaman gibi şehirlerin sicil defterlerinde nikâh kayıtlarının oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir. Aköz'ün 1532-1535 yılları Larende (Karaman) Sicilleri üzerine yaptığı çalışması nikâhların mahkemede veya mahkemenin bilgisi dahilinde kıyıldığını gösterir nitelikte olup, defterde nikâh için adeta müstakil kısım ayrıldığı görülmüştür (Aydın, 2018: 65-66; Aköz, 2006: 183-213). Yine İslam hukukunda kadın ve aile üzerine yaptığı çalışmada Tucker, Kudüs'teki hemen hemen bütün nikâh kayıtlarının sicil defterlerine yansıdığını belirtmiştir (Tucker, 2008: 59-60). Diğer taraftan Tanzimat döneminde Uluborlu kazasında kıyılan nikâhların çok azının mahkeme huzurunda veya mahkeme izniyle kıyıldığı tespit edilmiştir ki deftere yansıyan nikâh akdi sayısı son derece azdır.

Osmanlı Devleti'nde kadılar nikâh kıyıp “hüccet-i nikâh” adlı bir belge düzenleyerek sicil defterlerine geçirmişler de her zaman kadıya nikâh için müracaat etmenin (özellikle dönemin koşullarında köylerden şehre gelmenin) pratikte zorluğu göz önünde bulundurularak kadı veya naibinden alınan evlenme izinnamesi şartıyla imamların nikâh kıymasına izin verilmiştir (Üçok vd., 2018: 120; Cin, 1974: 71-72). Nikâh akdi işlemlerinin her zaman mahkemede ve kadının huzurunda olması yukarıda da belirttiğimiz üzere Şer'î hukuka göre bir zorunluluk olmayıp hatta çoğu zaman mahalle imamları tarafından kıyılmıştır. Bu sebepten dini nikâha genellikle “imam nikâhı” denilmiştir (Ekinci, 2008: 437). Fakat Osmanlı Devleti'nde nikâh kıyma görevini yerine getirecek olan imamın bu işlemi çoğu zaman yine kadı kontrolünde yapması zorunluluğu getirilmiştir. İmamlar ve mahkeme kâtiplerinin evlenmeye karar veren tarafların mahkemeden aldıkları evlenmelerinde bir sakınca görülmediğini belgeleyen izinname doğrultusunda nikâh kıyabilmelerine izin verilmiştir (Aydın, 2018: 67) Bu konuda devletin zaman zaman cezai yaptırımlar da uyguladığı görülmüştür. Şöyle ki Uluborlu sicil defterinde 1874/75 tarihli bir düzenleme ile izinnamesiz nikâh kıyanların memur değilseler bir sene hapis cezasına çarptırılacağına dair bir nizamname örneğine rastlanmıştır (BOA, UŞS 154: 267- 2). Kazanın gerek merkezinde gerekse de köylerinde izinnamesiz nikâh kıyanların sayıca fazla olduğu tahmin edilmekte olup, izinname ile evlenme kaydına sadece 1289/1873 tarihli nikâh akdinde rastlanmaktadır. Bu belgede Uluborlu Kazası Halınca Mahallesi imamı Hacı Hâfız Hasan Efendi bir kıt'a izinnâme ahzıyla Halil ve Emine Hatu'nun nikâhını kıymıştır (BOA, UŞS, 154: 74- 1).

Uluborlu sicillerine mahkemeden izinname alınması üzerine yansıyan bir konu da kocaları cepheye ölen kadınların mahkemeye başvurarak izin talebinde bulunmalarıdır. 1877-78 Osmanlı-Rus harbinde Uluborlu'dan giden askerlerden bazıları şehit olmuşlardır. Eşleri geri dönmeyen kadınlardan bazıları tekrar evlilik yapabilmek için mahkemeye başvurmuşlardır (BOA, UŞS, 155: 287- 3; BOA, UŞS, 155: 230-1). Bahsi geçen kadınlardan biri de Kirli Ali oğlu zevcesi Meryem Hanım'dır. 2 Muharrem 1297/16 Aralık 1879 senesinde Meryem Hanım kocası Ali'nin Rusya'nın Rostof Hastanesi'nde öldüğünü bildirip başkasıyla evlenmesine izin verilmesini mahkemeden talep etmiştir (BOA, UŞS, 155: 236- 1).

1856-1876 yıllarında Uluborlu sicil kayıtlarında nikâh ile ilgili kayıtların çoğu başlı başına evlenmenin tescili şeklinde olmayıp, tarafların aralarında çıkan anlaşmazlık ve benzeri sebeplerden ötürü

mahkemeye yansıyan davalardır. Bu davalarda yapılan evliliklerin çoğunun bîkr-i baliğa ifadesinden hareketle ilk defa gerçekleştirildiğini söylememiz mümkündür.

Nikâh akdine gerek kendisi gerekse velâyet veya vekâlet ilişkisine dayanarak başkası adına katılan kişinin âkıl ve bâliğ, Hanefîler'e göre temyiz gücüne sahip olması gerekir. Âkıl ve bâliğ erkekler veli izni olmaksızın evlenebilirlerken (Ünver, 1994: 533), bulûğ çağına ermiş kadının durumuyla ilgili mezhepler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Hanefî mezhebine göre bulûğ çağına gelmiş kadının tıpkı bâliğ erkek gibi velisinin aracılığına gerek olmaksızın evlenebilirken diğer üç mezhepte bulûğa ermiş de olsa kadının ancak velisi tarafından evlendirilebileceği hususunda fikir birliği sağlanmıştır (Atar, 2007: 115: Çeker, 1992: 151). Örneğin; Uluborlu kazasında Mehmed kızı bîkr-i baliğa Ayşe'yi Çelebi oğlu Yusuf'la nikâhlamak istemiştir. Fakat Ayşe on beş yaşında fa'ile-i muhtare olduğunau beyan edip gönlünün Çömez oğlu Halil'de olduğunu, ona varacağını mahkeme huzurunda beyan etmiştir. Mahkeme Ayşe'nin fa'ile-i muhtare olduğuna karar verdikten sonra Ayşe kendi hüsn-i rızasıyla üç yüz kuruş mehr-i müeccel ve sair muaccesıyla Çömez oğlu Halil ile, Çelik oğlu Mehmed ve Hacı Halil oğlu Osman'ın şahitliğinde nikâhlanmıştır (BOA, UŞS, 152: 25-1).

Uluborlu sicil defterlerindeki nikâh akitlerinde ilk defa evlenecek olan kızların bekâret durumlarını açıkça belirtmek için “bîkr-i baliğa” (BOA, UŞS, 154: 59- 1; BOA, UŞS, 154: 54-2; BOA, UŞS, 154: 59-1), bulûğuna ermiş kızlar için ise “cüssesi bulûğuna mukire ve mûterife” ifadeleri kullanılmıştır (BOA, UŞS, 154: 122-1). Kadınların dul olduklarını veya bekâret durumlarını bildiren “seyyibey-i âkile” gibi bir açıklama ise belgelerde yer almayı sadece “bîkr-i baliğa” ifadesine yer verilmeyerek bekâret durumu ortaya konulmuştur. Kazada mahkemeye yansıyan nikâh davalarından tespit edebildiğimiz kadarıyla bulûğa ermeden yapılan evlilikler yaygındır (BOA, UŞS, 154: 122-1, BOA, UŞS, 154: 59-1, BOA, BOA, UŞS, 154: 122-1, UŞS, 154: 54-2). Bu evliliklerden birisi Uluborlu'nun Yassıviran Köyü'nde 27 Rebi-ül ahir 1294/11 Mayıs 1877 tarihinde yapılmıştır. Mustafa oğlu Hüseyin tarafından bîkr-i baliğa kızı Fatıma bulûğundan önce yüz kuruş mehr-i mü'eccel ve dokuz kuruş mehr-i mu'accele ile şahidler huzurunda Burhan oğlu Osman ile evlendirilmiştir (BOA, UŞS, 155: 31-2).

Bir kadın ve erkeğin veya vekillerinin evlenmeye yönelik beyanlarını iki şahit huzurunda açıkça beyan etmesi gerekmektedir. Nikâh akdinin gerçekleşmesi için asgari bir yaş sınırlandırılması olmamakla birlikte, ergin olmayanlar velileri tarafından

evlendirilebilmişlerdir. İslam hukukunda evlenmenin ilk şartından sayılan rıza beyanında küçüğün ve mümeyyiz olmayan baliğın evlendirilmesinde bir beis görülmemiştir fakat evlilikte cinsi münasebet için bulûğa ermek şartı esas alınmıştır (Cin, 1974: 62-77). 17 Receb 1289/20 Eylül 1872 tarihli bir i'lamda Sâbire babası Hacı Mehmed tarafından Cibranoğlu İbrahim ile 1285/1868 senesi Ramaza'nın 15. günü, üç buçuk sene evvel nikâhlanmıştır. Fakat Sabire nikâhlandığı vakit daha bulûğa ermediği için İbrahim ile cinsi bir münasebet yaşamamıştır. Fakat İbrahim'in annesi Hacı Kadıkızı Miyase Hanım gelininin artık oğlu İbrahim'e nefsinin teslim ve tezcic etmesi gerektiğini mahkemeden talep etmiştir. Sabire'nin babası Hacı Hafız Mehmed kızının daha hayz yani adet görmediğini söylemiştir. Şahitler ve mahkeme huzurunda Sabire'nin hayz olmadığına, bundan dolayı İbrahim'in beklemesi gerektiğine karar verilmiş ve İbrahim'e Sabire'ye bu süreçte müdahale etmemesi tembih edilmiştir (BOA, UŞS, 154: 54-2).

Her ne kadar küçüğün ve mümeyyiz olmayan baliğın evlendirilirken rızasının alınmaması söz konusu olsa da velisi veya vasisi tarafından küçük yaşta evlendirilen bireyler, bulûğa erdiklerinde evliliklerini feshedebilme hakkına (hıyâr-ül bulûğ) sahiptir (Üçok vd., 2016: 117). Bu hakkın kullanım süresi erkek ve kızlarda farklılık arz etmektedir. Kızlarda bulûğun hemen ardından şahitler huzurunda gerçekleştirilmesi, sürenin uzatılmaması gerekirken; erkeklerde bu süreye sınırlandırma getirilmemiştir (Cin, 1974: 87-90). İslam hukukun şahıslara verdiği "hıyâr-ül bulûğ" diğer bir ifadeyle "bulûğ muhayyerliği" hakkının hem erkek hem de kızlar tarafından kullanıldığını Uluborlu kazasında da görmek mümkündür. 9 Receb 1289/12 Eylül 1872 tarihli belgede kazanın Senirkent köyünün Orta Mahallesi'nden Katırcı oğlu Mehmed Ağa vekili olduğu sağır (küçük) oğlu Ali'yi Pazar Mahallesi sakinlerinden Emir oğlu Mehmed'in bıkır-i baliğ kızı Fatıma ile evlendirmiştir. Nitekim bulûğa erdikten sonra Mehmed Ağa oğlu Ali köyün ahalisinden Hasan oğlu Mustafa ve Yassıvıran Köyü'nden Dute oğlu Ca'fer şahitliğinde Emir oğlu Mehmed kızı Fatıma'yı boşamıştır (BOA, UŞS, 154: 59-1).

Uluborlu kazasında bulûğ muhayyerliği hakkı sadece erkek tarafından değil kız çocukları tarafından da kullanılmıştır. Kabaca-i Kebir'de Ayşe binti Abdullah ve Emir oğlu Ali ailelerinin velayetinde bulûğa ermeden 1290/1873-74 senesinde evlendirilmiştir. Fakat Ayşe bulûğa ermesinin hemen ardından bu nikâha itiraz ederek kıyılan nikâhın fesh olunması talebinde bulunmuş ve Ayşe'nin bu talebi mahkeme tarafından kabul edilmiştir (BOA, UŞS, 154: 122-1).

Kızın velisinin izni ve rızası olmadan kız kaçırılmalar, korkutma ve zorlama yoluyla nikâh kıyılması Osmanlı toplumunun yabacısı olmadığı uygulamalardan biri olup (Aydın, 2018: 77-78) Uluborlu Kazası'nda da örneğine rastlanmaktadır. Zorla yapılan bu evlilikler Hanefî mezhebinde kişinin rızasını ortadan kaldırmakla beraber, seçme iradesini bütünüyle sakatlamadığı için geçerli sayılmıştır (Aydın, 2018: 77-78). 29 Ramazan 1289/30 Kasım 1872 tarihli bir belgede Uluborlu'nun Garib Köyü'nden İsa kızı Emine Hatun yine köyün ahalisinden Kul oğlu Halil tarafından köyün dışına cebren götürülmüştür. Üzerine gönderilen zabitan neferini atlatmayı başaran Halil kız kardeşi Ümmü Hatunun evinde kardeşi Ömer, köyün muhtarı Mehmed ve şahitler huzurunda Emine hatunla nikâhlanmıştır. Nikâhın kıyılmasından beş gün sonra Halil tevkifen teslim olmuştur. Evlenmeye mecbur bırakılan Emine Halil'in tutuklanmasından sonra bu nikâhı inkâr etsede, yirmi beş gün sonra Halil'in nikâhı ispat etmesiyle mahkeme Emine'nin nefsinin Halil'e teslimine karar vermiştir (BOA, UŞS, 154: 74-1). Bahsi geçen dava kaçırılarak cebren nikâhlanmak zorunda kalan kadının Uluborlu Kazası mahkeme kayıtlarına yansıyan tek örneğidir. Evlilikte gönüllülük esasının ihlal edildiği bu türden bir dava örneğine her ne kadar rastlanmış olsa da kazada özellikle de köylerde kızların ve erkeklerin hıyar-ül buluğ hakkını kullanmaları "evlilikte rıza"nın mühimsenen bir husus olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Sadece Uluborlu kazasında değil Hamid Sancağı'nın Isparta kazasında (Gökçe, 2014: 48-50) ve Yalvaç Kazasında da bu durum geçerlidir. Küçük yaşta evlendirme geleneği ve buluğ muhayyerliği hakkını kullanarak evlenmeye gönüllü olmayan bireylerin mahkemeye başvurarak evlilik hayatlarını daha başlamadan sona erdirdiği dava kayıtlarına yansımıştır (Köstüklü, 1996: 30).

3.3. Çok Eşlilik

Poligami (çok eşlilik) her ne kadar İslam ile özdeşleştirilen bir kavram olsa da tarihi süreç içerisinde zenginlik ve erkin nişanı olarak Hint-Avrupa toplumlarında, 11. yüzyıla kadar Yahudilerde, Jüstinyen'in (483-565) yasak getirmesine kadar Hıristiyanlar arasında da görüldüğü bilinmektedir (Kurt, 2013: 108).

İslam hukukunu benimseyen Osmanlı Devleti'nde ise poligami aile yapısı çok yaygın olarak görülmemekle birlikte örneklerine rastlanmaktadır (Tabakoğlu, 1999: 25; Öztürk, 2002: 375). Devletin kuruluş aşamasında savaşta Osmanlıların mağlup ettikleri Bizanslılardan geriye kalan kadınlar ve boş evler, Osmanlılar için genişleyen coğrafyada çoğalmak ve egemen olmak için poligamiyi cazip hale getirmiştir (Jennings, 1986: 151-61; Pay, 1998: 663). Aşık Paşazade Orhan Gazi

döneminden bahsederken savaşlarda birçok güzel kadının sahipsiz kaldığından ve bu dul kadınların Orhan Gazi tarafından gazilere paylaştırıldığı ve onları nikâhlarına almalarını emrettiğini yazmıştır (Atsız, 1970: 66). Kuruluş aşamasında çok eşliliği cazip kılan durumlar ilerleyen süreçte yerini devletleşmenin getirdiği kurumsallaşmaya, yarı göçebe yaşam tarzından şehir merkezlerinde yerleşik yaşama geçilmesine bırakmıştır. Neticede eşler arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizlik, kadınların eşlerini kıskanması gibi faktörlerin etkisiyle poligam hayatın zemini de kısmen sarsılmıştır. Fakat Osmanlı toplumunun her döneminde az da olsa varlığını devam ettirmiştir (Kurt, 2013: 109-110). Klasik dönem Osmanlı aile yapısını ele alan çalışmada Tabakoğlu, Osmanlı toplumunda birden fazla kadınla evlilik oranının sadece % 9 civarında, (Tabakoğlu, 1992: 93), Barkan 1545-1659 yıllarına ait Edirne askeri kassamına dayanarak yaptığı çalışmada Edirne'de çok eşlilik oranının sadece % 7 olduğunu söylemiştir (Barkan, 1996: 13).

Çok eşliliği Uluborlu Kazası özelinde değerlendirdiğimizde kazada poligam evlilikler pek nadir olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaza genelinde sadece 18 erkek 2 kadınla evlilik yapmışken, 1 tanesi 3 kadınla evlenmiştir. Kaza merkezinde Hocalı (BOA, UŞS, 155: 19- 1; BOA, UŞS, 155: 70-1), Selmanlar (BOA, UŞS, 154: 196-1), Cebeci (BOA, UŞS, 154: 306-1), Bahçe (BOA,UŞS, 154: 97-1), Alacamescid (BOA, UŞS, 154: 281- 1; BOA, UŞS, 154: 334-2), Halınca (BOA,UŞS, 154: 6), Salih Efendi (BOA, UŞS, 154: 90-2) mahallelerinde; köylerde ise Yassıviran (BOA, UŞS, 152: 82-1; BOA, UŞS, 154: 18-1), Senirkent (BOA, UŞS, 154: 41- 2; BOA, UŞS, 154: 95- 1; BOA, UŞS, 154: 270-1; BOA, UŞS, 154: 305- 2), Kabaca-i Sağır, Dere (BOA, UŞS, 155: 27- 2)'de çok eşlilik görülmektedir. Poligam evlilikler Senirkent'te kaza merkezi ve diğer köylere nispeten daha yaygındır.

Uluborlu Kazası'nda birden fazla kadınla evlenen kişilerin tereke kayıtlarını incelediğimizde çocuk sahibi, özellikle de erkek çocuk sahibi olma arzusu ile bu tür evliliklerin yapıldığını düşünmekteyiz. Bu terekelerden bazılarını inceleyecek olursak; 23 zilhicce 1289/21 Şubat 1873 tarihli terekede Salih Efendi Mahallesi'nden Battal oğlu Bekir adlı şahsın terekesinde iki kadınla evli olduğu fakat çocuk sahibi olmadığı görülmüştür (BOA, UŞS, 154: 90- 2). Yine 29 Muharrem 1292/7 Mart 1875 tarihli terekede Kazanın Kabal Mahallesi'nden Abdullah oğlu Derviş Süleyman iki kadınla evlenmiş olup hiç çocuğu bulunmamaktadır (BOA, UŞS, 154: 217- 2). Bu durum bize bu şahsın kısır olabileceğini fakat dönemin toplumsal yapısında genellikle çocuk olmamasının kadınların kusuru olarak görülmesi, bundan dolayı ikinci kadınla

evlendiğini düşündürmektedir. Erkek çocuk sahibi olma amacıyla ikinci evliliğin yapıldığını düşündüren belgelerden birisi 1 Cemâzi-el âhîr 1293/ 13 Haziran 1876 tarihli tereke kayıdır. Bu terekede Bahçe Mahallesi Sebükzade Süleyman bin Hasan'ın iki eşi ve altısı kız biri erkek olmak üzere toplam yedi çocuk sahibi olduğunu görmekteyiz (BOA, UŞS, 154: 97-1). Benzer bir örneği Emrem Mahallesi sakinlerinden Müftü Ahmet Efendi'nin Alime ve Fatıma adında iki kadın ile olan evliliğinde görmekteyiz. Beş kız çocuğu sahibi olan Müftü Ahmet Efendi'nin hiç erkek evladı bulunmamaktadır (BOA, UŞS, 153: 83-3). Gerek bu belgede gerekse diğer terekelerde erkek çocuğun ilk mi ikinci mi hanımdan olduğu bilgisine ulaşmamız söz konusu olmadığı için konu ile ilgili kesin bir yargıya ulaşmak mümkün değildir.

Elimizdeki mevcut bulgular ile kazadaki poligam hayat tarzını ilişkilendirebileceğimiz diğer bir husus da erkeklerin sahip oldukları ekonomik güçtür. Terekelerdeki servet miktarlarından hareketle şahısların maddi durumlarıyla birden fazla kadınla evlilik yapmalarının ilintili olduğu düşünülmektedir. Şöyle ki çok eşi kişilerin mal varlığının, varlıklı olarak nitelendirebileceğimiz, genellikle 3000 kuruşun üzerinde olduğu görülmüştür. Uluborlu kazası Bahçe Mahallesi'nden Hasan oğlu Sebükzade Süleyman'ın 4316 kuruş 3 para (BOA, UŞS, 154: 97- 1), Senirkent'in Pazar Mahallesi'nden Boğuncuk oğlu Ahmed'in 51.059 kuruş (BOA, UŞS, 155: 58-1), Uluborlu'nun Hacı Mahallesi'nden Müftü Mehmed Emin Efendi'nin 19871 kuruş 25 para (BOA, UŞS, 155: 19-1), Alacamescid Mahallesi'nden Bayram Beyzade Mehmed Efendi'nin 80375 kuruş 20 para (BOA, UŞS, 154: 334- 2) servete sahip olup kazada çok eşlilik ve mal varlığı arasındaki ilişkiye verilebilecek örneklerden bazılarıdır. Kazanın Dere Köyü'nden Kayabaşoğlu Halil adlı şahıs 901 kuruşluk servetiyle düşük gelir gurubu içerisinde yapılan çok eşliliğin tek örneğidir (BOA, UŞS, 155: 27- 2).

Hamid Sancağının diğer kazalarında da poligami görülmekle birlikte yaygın değildir. Örneğin Yalvaç Kazası'nda 35 tane tereke kaydında sadece 4 kişinin iki eşi olduğu görülmüştür (Köstüklü, 1996: 95).

Poligami veya monogami fark etmeksizin İslam-Osmanlı aile hukuku evlilikle karı-koca arasında bir takım hak ve borçları ortaya çıkıştır. Mehir ve nafaka, evliliğin mali-hukuki sonuçlarından olup her ikisi de erkek için bir borç, kadın için bir hak teşkil etmektedir (Aydın, 2001: 301; Avcı, 2021: 27-28).

4. MEHİR

“Mehir” yani ücret, İslam aile hukukunda nikâh akdinin şartları arasında sayılmayıp mali/ hukuki sonuçlarından biridir (Aydın, 2003: 389-390). Evlenen her kadının eşinden alacak hakkı olan mehirden, evlilik akdi esnasında bahsedilmesi zorunlu değildir. Kadın evlenme ile elde ettiği bu hakkı meşru ölçüler çerçevesinde dilediğince tasarruf edebilir (Üçok vd., 2016: 119; Gökmenoğlu, 1998: 23).

Mehir, erkeğin boşanma hakkını kötüye kullanma ihtimali, kocanın ölümü gibi sebeplerden dolayı İslam'ın kadına sağladığı haklardan biri olup, mehir uygulaması ile kadının hak ve hürriyeti bir bakıma güvence altına alınmıştır (Ekinci, 2008: 449). Mehrin miktarının belirlenmesinde tarafların bazı durumlarda velilerinin iradelerinin yanı sıra örf ve âdetler, ekonomik şartlar etkili olmuştur. İslam hukukunda evliliği kolaylaştırmak için mehrin miktarının çok yüksek olarak belirlenmesi ise tavsiye edilmemekle birlikte Hanefîler 10, Mâlikîler 3 dirhem kadar gümüş değerini alt sınırı olarak kabul ederken Şâfî ve Hanbelîler bir alt sınır belirlenmemiştir. Mehrin en üst sınırı için ise bir meblağ belirtilmemiştir. Mehir için üst sınırın getirilmesi Osmanlı Devleti'nde sadece yeniçerilerin evliliklerinde getirilmiş olup bu miktar bâkirelerle evlendikleri takdirde en çok 1000, dul kadınlarla evlendiklerinde 600 akçe olmuştur (Aydın, 2003: 390; Gökmenoğlu, 1998: 23).

Tanzimat dönemine gelindiğinde ise mehir ve evlilik masrafları ile ilgili ayrıntılı bir düzenleme yapılarak 1873 yılında bir nizamname yayınlanmıştır. Bu düzenlemede bir kişinin evlilik yaparken bir miktar müeccel bir miktarı muaccel olmak üzere en az 10 dirhem gümüş kıymeti olarak belirlenmiştir. Düğün masrafları ve israfların gittikçe arttığı bu dönemin koşullarında 80-100 kuruş masraf ile evlilik yapılabilecekken bu masraflar 5-10 kese akçeye yükselmiştir. Bu durumda büyük bir borç altına girip evlenebilenler büyük bir felakete ve belaya uğramış iken, evlenemeyen bekâr erkekler fuşşa yönelmiş, 18-20 yaşına gelen kızlar kaçmakta çareyi bulmuşlardır. Bu durum ise toplumda cinayetlere sebebiyet verirken, birçok genç de hapislerde çürümüştür. Bu ekonomik koşullarda bekâr kalmanın diğer bir sonucu ise ülkedeki nüfusun azalmaya başlaması olmuştur. Toplumunu içine düştüğü bu handikaptan kurtarmak maksadıyla yayınlanan nizamname ile insanlar ekonomik kudreti ölçüsünde dört sınıfa ayrılarak; kıza ödenecek mehir miktarına, düğünde davetlilere ikram edilecek yemek çeşidine, yapılacak çeyize, düğünde gelin ve damadın giyineceği kıyafetlerin kumaşın ve süslemelerin cinsine, düğüne gelenlerin verecekleri hediyelere, nikâhta

bulunan imam ve muhtarın alacağı resm ve hediyelere, düğün esnasında gelin gezdirmeye gibi yapılan birçok örf ve âdete kadar daha birçok hususta oldukça ayrıntılı düzenlemeler yapılmış, bazı yasaklar ve kısıtlamalar getirilmiştir. İlânamede ekonomik imkânları doğrultusunda birinci grupta yer alan en varlıklı olanların ödeyeceği mehr-i müeccel 10 adet mecdiye yüzlük (1000 kuruş), ikinci grupta yer alanlar 5 mecdiye yüzlük (500 kuruş), üçüncü gruptakiler 3 adet mecdiye yüzlüğü (300 kuruş) geçmeyecek miktarda, dördüncü yani fakara gruptakiler ise 30-100 kuruş arasında ödeyeceği belirtilmiştir. Evlenecek fakir kişiler için hiçbir şey alınıp verilmesi teklif olunmayacağı gibi köylü ya da kasabalılar bu kişilere yardım edebileceği, yine bu kişilerin nikahında imam ve muhtarların herhangi bir hediye ve akçe talebinde bulunmayacağı, fermanında belirlenen esaslara uymayanların ise cezalandırılacağı açıklanmıştır³ (Düster, I, 1289: 736-741; Yakut 2008: 248).

Yapılan düzenlemeye ne ölçüde sadık kalındığını Uluborlu Kazası'ndaki mehir miktarları ve tereke kayıtlarındaki servet miktarları üzerinden değerlendirdiğimizde evlenecek kişilerin ekonomik durumlarının mehrin miktarı için belirleyici olduğu görülmüştür. Tablo 2'de yıllara göre kuruş olarak vermiş olduğumuz en düşük ve en yüksek mehir miktarları ile servet miktarları karşılaştırıldığında bazı tutarsızlıklar görülse de genel anlamda ilânamede belirlendiği üzere servet miktarı ne kadar yüksek olursa olsun kadına ödenecek mehir miktarı 1000 kuruşu aşmamıştır.

Tablo: 2 Uluborlu Kazasında Servet Miktarına Göre Yıllara Göre En Düşük ve En Yüksek Mehr-i Müeccel

Yılı	Servet miktarı üzerinden en düşük mehr-i müeccel	Servet miktarı	En yüksek mehr-i müeccel	Servet miktarı
1277	33 krş. ⁴	1646 krş.	101 krş. ⁵	1183

³ Paragrafta vermiş olduğumuz bilgilerin tamamı Düster I. Tertipte yer alan H. 1289 tarihli nizamnamede yer almış olup bu nizamnamenin Türkçeye transkripti yapılarak edilerek özetlenmiştir.

⁴ BOA, UŞS, 152-47-1,

⁵ BOA, UŞS, 152-43-2.

1278	30 krş. ⁶	2023 krş.	80 krş. ⁷	1628
1279	25 krş. ⁸	3396 krş.	58 krş. ⁹	1582
1287	60 krş. ¹⁰	4680 krş. 10 pr.	120 krş. ¹¹	35625 krş. 21 pr.
1288	60 krş. ¹²	12538 krş. 3 pr.	60 krş. ¹³	891 krş.33 pr.
1289	45krş. ¹⁴	1416 krş. 36 pr.	1000 krş. ¹⁵	25266 krş.27 pr.
1290	33 krş. ¹⁶	5859 krş.	600 krş. ¹⁷	276 krş. 35pr.
1293	80 krş. ¹⁸	1354 krş.	1000 krş. ¹⁹	52323 krş.

Kaynak: Tabloda vermiş olduğumuz sayılar Kazanın 1856-1876 yılları arasındaki 152, 153, 154, 155 numaralı sicil defterindeki tereke kayıtları üzerinden tespit edilmiştir.

Ödenme zamanına göre mehir, mehri muaccel ve mehr-i müeccel olarak iki kısma ayrılmıştır. Mehr-i muaccel mehrin tamamı veya bir kısmının peşin ödenmesi olup, mehr-i müeccel ise mehrin bir kısmının yahut tamamının sonra verilmesidir. Mehrin miktarının nikâhtan önce ve sonra belirlenmesine göre de isimleri farklılık arz etmektedir ki nikâhtan önce miktarı belirlenen mehir “mehr-i müsemma”, nikâhtan sonra belirlenen meblağa ise “mehr-i misl” denilmiştir. İslam hukukunda evlenme akdinin gerçekleşmesiyle mehr-i muaccelin verilmesi gerekir. Evlilik akdinde mutlaka yer alan Mehr-i müeccelin ödenmesi ise eğer herhangi bir süre zikredilmemişse boşanma yahut erkeğin vefatı halinde olmuştur. Erkeğin vefatı durumunda terekeden yapılacak resm-i kısmet,

⁶ BOA, UŞS, 152-123-2.

⁷ BOA, UŞS, 152-101-2.

⁸ BOA, UŞS, 152-141-2.

⁹ BOA, UŞS, 152-163-1.

¹⁰ BOA, UŞS, 154-16-2.

¹¹ BOA, UŞS, 154-18-1.

¹² BOA, UŞS, 154-29-1.

¹³ BOA, UŞS, 154-30-4.

¹⁴ BOA, UŞS, 154-46-2.

¹⁵ BOA, UŞS, 154-60-1.

¹⁶ BOA, UŞS, 154-124-1.

¹⁷ BOA, UŞS, 154-142-1(Tabloda belirtilen 600 kuruş aslında terekede mehir olarak belirlenen 80 adet altının karşılığı olarak gösterilmiştir).

¹⁸ BOA, UŞS, 155-26-1

¹⁹ BOA, UŞS, 154-334-2.

delaliye, varaka baha ve teçhiz tekfin yani cenaze defin masrafları gibi öncelikli ödemeler arasında mehr-i müeccel de yer almıştır (Ekinci, 2008: 449- 450; Ortaylı, 2001: 66-67). Uluborlu sicillerinde mehrin ödenmesi ile ilgili muayyen bir zamana rastlanmamıştır. Fakat erkeğin ölümüyle birlikte miras paylaşımları üzerine tutulan tereke kayıtlarının hemen hemen hepsinde mehr-i müeccele yer verilmiştir. Terekelerde erkeğin eşine olan borcu olarak nitelendirilen mehrin ödenmesine miras paylaşımında öncelik verildiği ardından kalan miktar üzerinden paylaşımının gerçekleştiği görülmüştür (BOA, UŞS, 152: 44 -3; BOA, UŞS, 152: 50-1; BOA, UŞS, 154: 6).

Mehr-i müeccelin belirlenmesinde, kızın kendi akrabalarından evlenen kadınlara verilen mehir miktarına göre veya akranlarına ödenen mehir miktarı oranında olmuştur. Bunun yanı sıra kadın veya kızın yaşı, güzelliği, malı, şehrli ya da köylü oluşu, akıllı olması, bekareti, iffeti, ilmi, edebi ve güzel ahlaklı olması gibi özellikler de mehrin miktarını belirleyici unsurlar olmuştur (Bilmen, 1985: 19; Düzdağ, 1983: 41-42; Yakut, 2008: 248). Nitekim 1876 yılına ait iki nikâh ilamını karşılaştırmamız bekâret hususunun mehir miktarını belirlemedeki önemini görmek açısından açıklayıcı olacaktır. Uluborlu'nun Emrem Mahallesi'nden Ayşe ve Yassıviran Köyü'nden biki-baliğa Fatma'nın mehir kıyaslamaları şöyledir: Bekârete sahip olmayan Ayşe hatunun Süleyman ile olan evliliği için belirlenen mehr-i muaccel miktarı 200 kuruş, mehr-i müecceli ise 101 kuruştur (BOA, UŞS, 155: 30-1). Yine aynı tarihte Yassıviran karyesinde yaşayan biki-baliğa Fatma ve Osman'ın nikâhında Fatma için 900 kuruş mehr-i mu'accel, 100 kuruş mehr-i mü'accel miktarı belirlenmiştir (BOA, UŞS, 155: 31-2).

Mehrin miktarının tayin edilmesinde kadının yukarıda bahsedilen hasletleri belirleyici unsur olsa da sicillerden tespit ettiğimiz kadarıyla erkeğin ekonomik durumu da miktarın belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1874 yılına ait iki tereke kaydından ekonomik durumlarını saptayabildiğimiz şahısların, eşlerine borçlu olduğu mehir miktarları bu durumu açıklar niteliktedir. Senirkent'in Pazar Mahallesi'nden Şaban oğlu Hacı Ali'nin toplam 79.800 kuruş muhalefatından karısı Ayşe'nin alacağı mehir 1000 kuruş iken (BOA, UŞS, 154: 60-1), Güreme karyesi sakinlerinden Küçük oğlu Ali'nin 130 kuruş 5 para eden toplam mal varlığından eşi Ümmü'ye ödenecek olan mehir miktarı 50 kuruştur (BOA, UŞS, 154: 77-2).

Kazada birden çok kadınla evlenmiş erkeklerin ilk eşi ve daha sonra evlendiği eşine ödedikleri mehir-i müeccel miktarı değişkenlik gösterdiği gibi her iki eşe de aynı miktarda mehir ödendiği olmuştur.

Örneğin; Alaca Mescid Mahallesi sâkinlerinden Bayrambegzâde Mehmed Efendi'nin terekesinde eşi Nefise'ye 690 kuruş mehir verilmiş iken diğer eşi Ayşe'ye 1000 kuruş mehir ödemiştir (BOA, UŞS, 154: 334-2). Cısr-i Sağır Mahallesi'nden Enzel oğlu Hüseyin'in terekesinden ise eşleri Ümmügülsüm ve Fatma'ya 60'ar kuruş mehr-i müeccel ödenmiştir (BOA, UŞS, 154: 306-1).

Kazadaki mehir ile ilgili belgeleri incelediğimizde karşımıza çıkan davalardan birisi de evliliklerde erkeğin kadını boşanması durumunda kadına hakkı olan mehri ödemesinin zorunlu olduğunu göstermektedir. Şöyle ki, Cebel Mahallesi sakinlerinden Ayşe hatun Mustan oğlu Mehmed ile 225 kuruş mehr-i müsemma ile evlenmiştir. Bu mahkeme ilamından (28 Şevvâl 1292/ 27 Kasım 1875) sekiz ay önce şiddetli geçimsizlikten dolayı Abdullah eşini boşamıştır. Ayrıldıklarında eşinin mehir hakkını Mehmed'in teslim etmemesinden dolayı, Ayşe'nin vekili aynı zamanda kardeşi olan Ahmet bu durumu mahkemeye taşımış ve mehrin miktarının da 4000 kuruş olduğunu iddia etmiştir. Fakat mahkeme Ahmet'in iddia ettiği bu miktarını ret ederek Ayşe'nin mehri olan 225 kuruşu Mehmed'in ödemesine karar kılmıştır (BOA, UŞS, 154: 332-1).

5. NAFKA

Harcamak, tüketmek anlamına gelen “İnfak” fiilinden türeyen nafaka; fıkıhî bir terim olarak aile hukuku ve mülkiyet ilişkisinden doğan bakım sorumluluğu ve harcamalardır (Erbay, 2006: 282).

İslam-Osmanlı aile hukukunda kadının varlıklı veya zengin olması kocanın nafaka yükümlülüğünü kaldırmamakla birlikte, karı kocanın mali ve sosyal durumu erkeğin karşılamakla sorumlu olduğu nafaka miktarını belirleyici olmuştur. Bu sebeple mahkeme kayıtlarında kadın için takdir edilen nafaka miktarları da değişkenlik göstermektedir (Aydın, 2018: 95). Örneğin, 1868 yılına ait sicil kayıtlarında Gülsüm Hatun'a 75 kuruş (BOA, UŞS, 153: 4- 2), Sabire Hatun'a 30 kuruş (BOA, UŞS: 153: 4-3), Ayşe Hatun'a 10 kuruş (BOA, UŞS, 153: 7- 2) aylık olarak nafaka takdir edilmiştir.

Nafakanın normal olarak karşılanma şekli erkeğin evin makul masraflarını karşılamasıdır. Fakat nafaka kapsamına nelerin girebileceği hususunda hukukçular içinde buldukları sosyo-kültürel şartların etkisiyle farklı görüşler beyan etmişlerdir. Kocasının karısına bir yardımcı tutmasını gerekli gören İslam hukukçularına karşın kadının hasta olması durumunda kocanın onun tedavi masraflarını karşılamak zorunda olmadığını söyleyen hukukçular da mevcuttur (Aydın, 2018: 96).

Nitekim Uluborlu'da 1868 tarihli nafaka takdirinde Bahçe Mahallesi'nden Gülsüm hatun nafaka ve annesi için bir hizmetçiye ihtiyacının olduğunu mahkemeye bildirmiş ve mahkeme Ahmet oğlu Mustafa üzerine aylık 75 kuruş nafaka, kisve (kılık) ve hizmetçi farz ve takdir buyurmuştur (BOA, UŞS, 153: 4-2).

Evlilik nafakasının muhatabı kocadır; kocanın fakir, hasta, sakat gibi durumda olması bu durumu değiştirmez. Şayet koca eşinin nafakasını karşılamaktan aciz olursa erkeğin nafakasını erkeğin hısımları, kadının nafakasını da kadının hısımları karşılamakla sorumludur (Karaman, 1992: 391). Bu şekilde nafaka talepleri Uluborlu sicillerinde hayli fazla olup bunlardan bir tanesi şöyledir: Senirkent'in Turgutlar Mahallesi'nden İsmail oğlu Mustafa fakir olduğunu ve nafakaya ihtiyacı olduğunu, validesi Fatma Hatundan nafaka talebinde bulunduğunu mahkemeye bildirmiştir. Bu talebi dikkate alan mahkeme Mustafa bin İsmail için günlük 40 para nafaka ve kisve baha verilmesini annesi Fatma hatun üzerine farz ve takdir buyurmuştur (BOA, UŞS, 154: 62-1).

Bazı İslam hukukçularına göre ihtilaflı bir konu olsa da Hanefi mezhebine göre kocanın gaib olması onun nafaka yükümlülüğünü üzerinden kaldırmamıştır (Çetintaş, 2014: 187). Koca bu sorumluluğu yerine getirmediği takdirde kadının mahkemeye başvurup kendisi için nafaka talebinde bulunma hakkı vardır. 1 Rebi-ül evvel 1286/11 Haziran 1869 senesinde yine Senirkent köyünün Turgutlar Mahallesi'nden Hatice Hatun'un kocası Bolulu Mehmed başka bir şehre gitmiş ve Hatice hatun kayıp kocasından altı aydır bir haber almamıştır. Küçük oğlu ile yalnız başına kalan Hatice geçimini sürdüremeyince mahkemeden nafaka talebinde bulunmuştur. Mahkeme kayıp kocası Mehmed'in günlük 40 para nafaka ödemesini uygun bulmuştur (BOA, UŞS, 153: 143-1).

İslam hukukunda kadının nafaka hakkı sadece evliliği devam ettiği sürece değildir. Evliliğin sona ermesi durumunda da erkek kadına İddet²⁰ (Acar, 2000: 466) nafakası ödemek durumundadır. Koca pişman olup geri dönmezse hamile olmayan kadın üç temizlik/kur' süresince, hamile olan kadın ise doğuruncaya kadar veya çocuğu düşünceye kadar iddet beklemekle yükümlü olduğundan bu süre zarfında nafaka ve süknâ (mesken) hakkına sahiptir (Çetintaş 2014: 200). Alaca Mescit Mahallesi sakinlerinden olan Karaca Ali oğlu Molla Mehmed ticaret için Aydın tarafına gittikten sonra 15 Ramazan 1291/ 26 Ekim 1874 senesinde eşi

²⁰ Evliliği sona eren kadının yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken süre anlamında fıkıh terimidir (Bkz. H. İbrahim Acar, "İddet", İslam Ansiklopedisi, TDV, İstanbul 2000, C.21, s.466).

Ayşe Hatun'u boşamıştır. Bunun üzerine Ayşe hatunun vekili eniştesi Hacı İbrahim kaza mahkemesine başvurarak Ayşe Hatun'un iddeti sona erinceye kadar kocası Molla Mehmed üzerine nafaka takdir olunması talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine mahkeme Ayşe Hatun için Molla Mehmed'in günlük 6 para nafaka ödemesini buyurmuştur (BOA, UŞS, 154: 209-1).

Evliliğin son bulması durumunda çocuğun nafakasını babası karşılamıştır. Nitekim Bisse Karyesinde kocası Hacı Ömer tarafından bâ'yinen boşanan Kezban Hatun altı yaşındaki oğlu Veli'nin ihtiyaçları için mahkemeye gitmiştir. Kezban'ın bu talebi mahkeme tarafından makul görülerek, Hacı Ömer'in küçük oğlu için günlük 40 para nafaka ödemesine karar kılınmıştır (BOA, UŞS, 154: 131-2).

Sicil kayıtlarında yer alan nafaka kayıtlarının bir türü de vasilerin yetimin malından nafaka talebi kayıdır. Yetimlere ebeveynlerinden intikal eden mal varlıkları, çocuk reşit oluncaya kadar Eytam Sandığı tarafından koruma altına alınır, yetimin rüştünden önce ihtiyaç hâsıl olduğu durumda da bu sandıktan görülürdü (Özcan, 2012: 107). Senirkent'in Pazar Mahallesinde Abdullah kızı Fatma vasisi olduğu yetim Habibe'nin ihtiyaçlarını karşılamak için Habibe'nin babası Abdullah oğlu Mehmed'in mirasından intikal eden malından nafaka talebinde bulunmuştur. Mahkeme küçük yaşta Habibe için Eytam Sandığı'ndan günlük 30 para verilmesini taktir etmiştir (BOA, UŞS, 154: 326- 2).

İslam fıkhi evli erkeğe eşinin ihtiyaçlarını karşılaması için böyle bir vazife yüklemekle beraber kadına da birtakım sorumluluklar yüklemiştir. Kadın eşlik vazifeleri yerine getirmez, itaat etmez, kocasının evini terk eder, yalnız başına seyahate çıkar ve din değiştirirse kocasının üzerindeki nafaka hakkını kaybetmektedir ki (Ekinci, 1991: 779-780). 1856 ile 1876 yılları arasındaki kazanın dava kayıtlarında böyle bir uygulamaya rastlanmamıştır.

Uluborlu şer'îyye sicillerine yansıyan çok sayıda nafaka davası mevcut olup bu davalardaki nafaka taleplerinin hemen hepsi mahkeme tarafından kabul edilirken bazı nafaka taleplerinin ise reddedildiği olmuştur. Bu nafaka taleplerinden biri de Senirkent köyünün Orta Mahallesinde yaşayan Hüseyin oğlu Halil'e aittir. Halil ayrıldığı eşi Ayşe Hatunun çocuğunu kendi yanına göndermekten imtina ettiğini aynı zamanda ölen kız kardeşinden miras kalan bağının icarından nafaka talep ettiğini bildirmiştir. Fakat hâkim Halil'in eşinden nafaka nâmıyla akçe talebine asla hakkı olmadığını bu hususta sorun çıkarmaktan da onu men ettiğini Halil'e bildirmiştir (BOA, UŞS, 154: 331-3). Kazada kaydı geçen nafaka kayıtlarından biri de neseb tashihi üzerine verilen nafaka kayıdır.

İslam hukukuna göre neseb çocuğun hakkı olup, evlilik müddeti içinde karı-kocanın sadece birinin itirafına gerek kalmaksızın ve onların çocuğu inkâr etmelerine bakmaksızın çocuğun nesebi kocadan sabit olarak görülmüştür. Sahih bir evlilik, kocanın bülüğa ermiş olması, kadının evlilikten itibaren altı ay veya daha fazla bir müddet sonra doğum yapması çocuğun babasıyla neseb bağıını oluşturmuştur. Böylece çocuğun ihtiyaçları giderilmiş, hakları koruma altına alınmıştır (Akgündüz, 2009: 289-291). Neseb tashihi ve nafaka ilamı ile ilgili Uluborlu sicil kaydında tek örnek bulunmaktadır. Bahsi geçen 15 Rebî'u-l Âhir 1294/ 26 Ekim 1874 tarihli bu belgede, Uluborlu kasabasından Hafza Hatun'u eşi Hancı Oğlu Mehmed ismindeki kocası bu ilam tarihinden on gün önce boşanmıştır. Boşanmanın gerçekleştiği tarihten 20 gün sonra Hafza Hatun iddet müddeti içerisinde iken boşandığı eşi Hancı oğlu Mehmed tarafından cinsi münasebete zorlanmıştır. Neticede hamile kalan Hafza Hatun'un çocuğu dünyaya gelmiş fakat eski eşi Mehmed tarafından çocuğun kendisinden olduğu inkâr edilmiştir. Şer'î mahkemeye taşınan bu olayda Mehmed her ne kadar çocuğun kendisinden olduğunu inkâr etmiş ise de fetvâhâne-i kazadan çocuğun nesebinin Mehmet'ten olduğuna ve çocuğun nafakasının babasına ait olduğu üzerine karar çıkmıştır (BOA, UŞS, 155: 32-1).

6. BOŞANMA

Talâk yani boşanma fıkıh terimi olarak evlilik akdinin bozulmasıdır. Kur'an ve Sünnet'te talâkın meşruiyeti açıkça ifade edilse de²¹ evliliğin keyfi olarak sonlandırılması İslam dininde hoş karşılanmamıştır (Acar, 2010: 500). Evliliğin sonlanması Osmanlı Aile hukukunun temelini oluşturan Şer'î hukuka göre ölüm, talâk, muhâlaa (anlaşarak boşanma), tefrik (mahkeme kararıyla boşanma), ve fesh (kendiliğinden boşanma) şeklinde meydana gelmiştir. Diğer boşanma şekilleri talâka benzer hükümler ortaya çıkardığı için ayrılık denildiğinde akla ilk talâk gelmektedir (Ekinci, 2008: 452).

Her ne kadar bütün boşanma türlerine talâk olarak ifade edilse de, talâk daha ziyade kocanın herhangi bir gerekçe göstermeksizin ve mahkeme kararı olmadan karısına “seni boşadım”, “boş ol” gibi tek taraflı irade beyanını dile getirmesiyle gerçekleşir (Aydın, 2017: 217). Her ne kadar mahkeme kararına ihtiyaç görülmemiş olsa da talâkla son bulan evlilikler mehir, nafaka, iddet bitimi yani bekleme süresi ve kadının yeniden evlenebilmesi gibi neticeler ortaya çıkarmış ve bu durumda karşılıklı hakların korunabilmesi için boşanmaların mahkeme tarafından

²¹ (bknz. el-Bakara 2/228-232, 236-237, 241; et-Talâk 65/1-2; Buhârî, “Talâk”, 1-4)

onaylanmasına ihtiyaç duyulmuştur (Kurt, 2013: 74). Boşanma direk erkeğin kendi beyanıyla olabileceği gibi vekiller huzurunda da gerçekleşebilir. 27 zilkade 1282/ 13 Nisan 1866 tarihli boşanma davasında Kabaca-i sağır Köyü'nden Molla Ebubekir ticaret maksadıyla Kovacık'a gitmiştir. Fakat Ebubekir 22 Recep 1282/ 11 Aralık 1865 tarihinde Kaşıkçıoğlu Abdullah ve Debbağ Mehmed'in oğlu Mehmed adlı şahısların huzurunda eşi Halime Hanımı boşamıştır. Bu kişiler gelip Halime Hanıma eşi Ebubekir'in onu üç talâkla boşadığını haber vermişlerdir. Bunun üzerine Halime Hanım buna inanıp, durumunu kabullenmiş veya kabullenmekten başka seçeneği yok da diyebiliriz, durumunu Şer'î mahkemeye bildirmiştir. Mahkeme tarafından Halime'nin başka biri ile evlenebilmesinde sakınca olmadığına ve evlilik yapabilmesine izin vermiştir (BOA, UŞS, 152: 18 -1). Talâkın mahkeme tarafından tescil ettirilme şartının olmamasından ötürü bu şekilde boşanmaların Uluborlu sicillerinde çok fazla örneğine rastlanmamıştır. Uluborlu'da 1856-1876 yılları arasında sicil kayıtlarına yansıyan sadece 13 adet boşanma davasına rastlanmıştır (BOA, UŞS, 153: 58- 3; BOA, UŞS, 154: 54- 2; BOA, UŞS, 154: 74-1, BOA, UŞS, 154: 67-1; BOA, UŞS, 154: 74-1; BOA, UŞS, 154: 122- 1; BOA, UŞS, 154: 59-1; BOA, UŞS, 154: 227- 4; BOA, UŞS, 154: 268-1; BOA, UŞS, 155: 30- 1; BOA, UŞS, 155: 31-2; BOA, UŞS, 154: 268- 1; BOA, UŞS, 155: 34- 1).

İslam aile hukukunda boşanma mezheplere göre farklılık arz etse de Hanefi mezhebinde bazı prensiplere bağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi kabul edilen Hanefilikte talâkı ifade eden sözler yanlışlık ve şaka olarak dahi olsa sarf edildiğinde boşanma gerçekleşir (Acar, 2010: 497). 24 Receb 1292/26 Ağustos 1875 tarihinde Kabal Mahallesinde Hacı Abdullah'ın eşi Ayşe'yi mahalle ahalisinden Behçet, Mehmet, Kadir ve Hacı Ali Efendilerin olduğu bir mecliste üç talâkla boşadığını dile getirmiştir. Fakat ilerleyen süreçte bahsi geçen şahıslar Hacı Abdullah'ın Ayşe ile olan evliliğini devam ettirdiğini görünce mahkemeye giderek Abdullah'ın eşi Ayşe'yi üç talâkla boşadığını beyan etmişlerdir. Muhzır başı Hasan Ağa tarafından mahkemeye getirilen Hacı Abdullah mahkeme huzurunda bunu inkâr etse de Mahkeme, Hacı Abdullah'a keyfi olarak dahi böyle bir durum söz konusu olsa boşanmanın vukuu bulacağı söylenmiştir (BOA, UŞS, 154: 268-1).

Talâk, ric'i talâk (caydırılabilir talâk), ba'in talâk (ayırıcı boşanma) ve talâk-ı selâse olarak üç ayrı şekilde gerçekleşebilir. İlk iki tür boşanmalarda erkek iddet müddeti denilen sürede (üç ay) boşanma fikrinden vazgeçip yeniden usulüne uygun yapılan yeni bir nikâhla

evliliklerini devam ettirebilir. Talâk-ı selâse yani erkeğin eşini üç kez boşamasıyla ise evlilik kesin olarak sona erer. Kadın ve erkek yeniden evlenmek isterlerse, iddet süresinin beklenmesi, ardından başka bir erkekle evlenmesi ve bu evlendiği eşinden boşanıp tekrar bekleme süresini (üç ay) tamamlamasının ardından eski kocasıyla evlenebilir. Buna “hülle” adı verilmiştir (Üçok vd., 2016: 122-124; Yavuz ve Araz 2021: 359-360; Köse, 1998: 475). “Elbiseyi çıkarmak, soyunmak; ayırmak” gibi anlamlara gelen muhâlea, Şer’î hukukta kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocasını ayrılmaya razı etmesi üzerine evlilik bağından kurtulmasını ifade eder. Karşılıklı anlaşmayla gerçekleşmesi sebebiyle bu işleme “muhâlea” adı verilir (Atar, 2020: 397).

İslam hukuku tâlak ile erkeğe tanıdığı boşanma hakkını, muhâlea ile kadınlara da tanımış; kadının eşiyile yaşadığı uyumsuzluk, huzursuzluk, dini ve ahlaki zayıflıklar gibi birtakım sebepler nedeniyle kocasını boşamasını meşru kılmıştır. Muhâleanın geçerli sayılabilmesi için nikâhın sahih, kocanın boşanmaya ehliyetinin olması, kadının boşanmanın mahiyetini bilmesi, muhâlea bedelini tespit ederken kadının akıl baliğ olması ve muhâleanın manasını bilmesi gerekir. Yaşça küçük olup velileri vasıtasıyla evlendirilenlerin, velileri tarafından muhâlea ile ayrılmaları söz konusu değildir. Muhâleada zorlama söz konusu olmayıp kadının kabul etmesi şarttır. Çünkü bu kadın açısından bir bedel verme anlaşmasıdır. Kadının kocasına ödeyeceği bedelin mehir olabilecek nitelikte bir mal olması gerekir ki bu bedel genellikle kadınların müeccel mehri, iddet nafakası ve meûnet-i sükna yani iddet süresince ikametkâh masrafından vazgeçmesidir. Kadının kimi zaman bütün bu haklarından vazgeçmesinin yanında boşanmak için üstüne belli bir miktar bedel ödediği de olmuştur. Bazı durumlarda kadın boşanma bedeli olarak bebeğini emzirmeyi ve çocuğunun bakım masraflarını göstermesi de söz konusudur. Diğer taraftan emzirme süresi dolmadan kadının yeniden evlenmesi, çocuğunu bırakıp kaçması ve çocuğun ölmesi durumunda kocası sürenin kalan kısmına tekabül eden bedeli isteme hakkına sahiptir (Sak ve Aköz, 2004: 93-95; Aydın, 2018: 120-121). Nitekim 1869 tarihli mahkeme kaydında Uluborlu’nun Keçiborlu Nahiyesi’nden Ayşe Hatun 151 kuruş mehri müecceli, iddet nafakası ve meunet-i sükna hakkından vazgeçerek; malından iki aded yorgan, bir yastık, bir döşek, bir sandık, bir ibrik ve bir ekmek saçını boşadığı kocası Abdullah’a vererek aynı zamanda dört yaşındaki küçük kızının nafaka ve kisve bahasını yedi yaşına gelinceye kadar kendi üzerine alarak kocası Abdullah’la muhâlea ile boşanmıştır (BOA, UŞS, 153: 58- 3).

Anlaşarak boşanmalarda talâkta olduğu gibi mahkemede yapılması veya mahkemede tescil ettirilmesi şart değildir. Fakat erkekler evliliğin son bulmasından sonra kadının tekrar mehir ve iddet nafakası talebinde bulunma ihtimaline karşı kocalar muhâleayı mahkemede yaptırmayı veya tescil ettirmeyi bir bakıma güvence olarak görmüşlerdir (Aydın, 2018: 120).

Uluborlu mahkeme kayıtlarında Muhâlea ile ayrılma örneklerinden biri de bu tarz boşanmalarda erkeğin vekil tayin edebilme hakkının olmasıdır. Kabaca-i Sağır Köyü sâkinlerinden Ayşe Hatun kazanın Şer'î mahkemesinde kocası Halınca Mahallesi ahalisinden İsmail oğlu Mustafa'yı, Mustafa'nın vekili Karagöz oğlu Ahmed vekâletinde, elli kuruş mehr-i mü'eceli, iddet-i nafakası ve sükna bedelinden vazgeçerek kocası Mustafa'yı Kâtibzâde Şeyh Mehmed ve Türkmenoğlu Halil şahitlikleriyle 6 Rebî'u-1 Ahir 1294/20 Nisan 1877 tarihinde boşamıştır (BOA, UŞS, 155: 34-1). Uluborlu Kazası'ndaki mahkeme kayıtlarına yansıyan 13 adet boşanma davasının içinde anlaşma yani muhâlea ile boşanma sayısı sadece 3'tür. İncelediğimiz 20 yıllık süreçte mahkeme kayıtlarına sadece 13 adet boşanma davasının yansımaları, kazada boşanma oranının oldukça az olduğunu göstermektedir ki bu sadece dava kayıtlarına yansıyan yönüyle yapabileceğimiz bir değerlendirmedir. Diğer taraftan daha önce de değindiğimiz üzere talâk ile boşanmada, boşanmanın mahkeme tarafından tesciline lüzum görülmemesi kazadaki boşanma sayısı ile ilgili kesin bir yargıya ulaşmamızı engellemiştir.

Kadına eşinden boşanma hakkı olan muhaleanın yanı sıra birde erkeğin dilerse boşanma hakkını nikâh sırasında veya daha sonra kadına devredebilmesi söz konusudur. İslam aile fıkında "tefviz-i talâk" olarak adlandırılan kocanın boşanma yetkisini eşine devretmesi Osmanlı Devleti'nde daha çok padişah kızlarının evliliğinde görülmüş olup diğer kadınlara da eşleri tarafından tevfiz-i talâk yetkisinin nadir olarak devredildiği olmuştur (Kurt, 2013: 74). Fakat böyle bir yetki kullanımına Uluborlu sicillerinde rastlanmamıştır.

Evlilik birliğinin boşanma veya ölümle son bulması ile İslam fıkına göre kadının yeni bir evlilik için beklemesi gereken "iddet" olarak zikredilen bir süre verilmiştir. Kadının iddet süresi kocasının ölümü ve eşlerin boşanmasına göre hayız, doğum ve süreli iddet şeklinde farklılık göstermiştir (Acar, 2000: 466-467). Evliliğin sona ermesinden sonra kadının yeni bir evlilik için bekletilmesindeki gaye kadının hamile olup olmadığının belirlenmesi ve doğacak çocuğun nesebini korunması, ric'i talâk ile boşanma söz konusu ise erkeğe evliliğini kurtarmak için

düşünme fırsatı tanınması, eşi vefat eden kadının ona hürmeten belli bir süre beklemesidir ki (Yaman, 1999: 114-115; Yakut, 2008: 258) Uluborlu kazasında iddet müddetiyle ilgili geçen mahkeme kayıtları genellikle boşanma sonucu beklenen süre için değil kocalarının ölümü ile dul kalıp yeni bir evliliğe niyet eden kadınların bekleme süresi ile ilgili olmuştur (BOA, UŞS, 155: 287- 3; BOA, UŞS, 154: 209-1; BOA, UŞS, 155: 230-1).

7. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde aile yapısı ve oluşumunu Uluborlu kazası örneklemi üzerinden değerlendirmeye çalıştığımız araştırmamızda; kazanın 1856-1876 yıllarını kapsayan sicil defterlerinden ve Tanzimat döneminde çıkarılan nizamnamelerden yararlanılmıştır.

Geniş veya genişletilmiş çekirdek aile yapısına sahip olarak tanımlanan Osmanlı aile yapısına ters düşmeyen Uluborlu Kazasında ailelerin sahip olduğu çocuk sayısı genellikle üçtür. Kazadaki ailelerin gelir seviyesi ile sahip olduğu çocuk sayısı arasında pozitif bir korelasyon olup; yedi, sekiz hatta dokuz çocuklu aileler de sayıları az olmakla birlikte mevcuttur. Terekelerdeki miras paylaşımından elde ettiğimiz ailelerin sahip oldukları çocuk sayısı üzerinden aile başına düşen çocuk sayısını hesapladığımızda kazanın gayrimüslim ailesinde ortalama çocuk sayısı 3,7; Müslüman ailesinin ise 3,2 olduğu görülmüştür ki buda bizi Müslüman halka kıyasla Gayrimüslim ailelerin çocuk sayısının fazla olduğu sonucuna götürmüştür.

Ailenin oluşumu yani evlenme Osmanlı Devleti'nde her ne kadar İslam aile hukuku esasına göre düzenlenmiş olsa da, devlet ailenin oluşumuna müdahil olmaktan geri durmamıştır. Bunu kimi zaman çıkarılan bir fermanla izinnamesiz nikâh kıymayı yasaklayarak, kimi zaman mehir ve düğün masraflarına getirdiği düzenlemelerle yaparak ailenin oluşumu üzerindeki erkini hissettirmiştir. Kadından izin kâğıdı almadan nikâh kıymanın yasak olduğu Tanzimat döneminde, Uluborlu Kazası kadılarına da bu hususta merkezden emirler gönderilip izinsiz nikâh kıyan memur ve imamların üç yıla kadar hapsi dahi istenmiştir. Fakat bütün bu uyarı ve korkutmalara rağmen kazanın nikâh kayıtlarının özellikle de izinname vurgusu yapılarak kısıyılan nikâhların sayısının oldukça az olduğu görülmüştür. Nikâh akidlerinden ziyade boşanma, mehir ve nafaka kayıtlarının sicil defterlerinde daha fazla olduğu saptanmış, kadıya evlenme izni için başvuranların ise 93 Harbi'nde kocasını kaybeden dul kadınlar olduğu görülmüştür.

Tanzimat döneminin toplumsal yapı üzerine tartışılan konularından biri de evliliklerin ekonomik boyutu olmuştur. Gerek kadına ödenecek mehir miktarının gerekse de evlilik için yapılan aşırı masrafların altından kalkılamayacak boyuta gelmesi toplumda bekâr sayısını arttırmış; bu artış beraberinde gayri meşru ilişkileri, namus cinayetlerini ve nüfusun azalmasını getirmiştir. Bu toplumsal kaosu önleme adına dönemin devlet adamları tarafından evlenmede ödenecek mehir miktarı başta olmak üzere yapılacak her türlü düğün masraflarına kadar oldukça geniş bir yelpazede düzenleme yapılarak, kişilerin ekonomik gücüne göre evlilik masraflarına birtakım kısıtlamalar getirilmiştir. Kazada belirlenen mehir miktarları evlenen şahısların maddi imkânları ölçüsünde 25 kuruş ile 1000 kuruş arasında değişim göstermesi, ülke çapında yapılan bu düzenlemenin Uluborlu Kazası'nda da karşılık bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Velilerinin uygun bulmalarıyla kız ve erkeklerin küçük yaşta evlendirilmelerinin Hamid Sancağının diğer kazalarında olduğu gibi, Uluborlu kazasında da yaygın olduğu görülse de buluşuna erdiğinde yapılan nikâha rızası olmayan kız ve erkeklerin İslam Hukuku'nun onlara tanıdığı boşanma hakkından yararlanarak evlilikleri daha başlamadan sona erenler olmuştur. Uluborlu Kazası'nda sicil defterine yansıyan nikâh davalarında her ne kadar evliliklerde tarafların rızasının mühimsenmesi söz konusu ise de dönemin toplumsal yapısı göz önünde bulundurulduğunda, mahkeme kayıtlarına hiç yansımayan fakat istemediği bir evliliğe karşı çıkma cesareti gösteremeyen özellikle kız çocukları olmak üzere bireylerin olabileceğini de tabii ki unutmamak gerekir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasından sonra toplumun çok sıcak bakmadığı konulardan biri olan çok eşlilik mevzusu kadın hakları kavramı çatısı altında Tanzimat dönemi aydınları arasında tartışılan ve çok ılımlı yaklaşılmayan konulardan biri olmuştur. Dönemin Uluborlu Kazası'nda da iki veya daha fazla kadınla evlenen erkek sayısının oldukça az olması kaza insanının Tanzimat dönemi Osmanlı toplumu ve aydınının bu konudaki hassasiyeti ile benzerlik taşıdığını söylememizi mümkün kılmaktadır. Kazada gerçekleşen poligam evliliklerin ise genellikle varlıklı erkekler tarafından yapıldığı, bu erkeklerin terekeleri incelendiğinde ya sadece çok sayıda kız çocuğuna sahip olduğu ya da hiç çocuğunun bulunmadığı görülmüştür. Bu durumun ise kazada çok eşliliği tercih etme nedeninin, çocuk sahibi özellikle de erkek çocuk sahibi olma arzusu ile yapıldığını düşündürmektedir.

Kazada nikâh akidlerinin çocuğunun sicil defterlerine yansımadağı gibi boşanma davalarının çoğu da tesciline lüzum olmamasından dolayı deftere kaydedilmemiştir. 1856-1876 yılları arası sicil defterine kaydedilen sadece 13 boşanma davası olup bu da genellikle muhalea yani anlaşmalı olarak boşanmalardır. Kadınların mehir, nafaka, barınma, çocuğunun nafakası gibi haklarından mahkeme ve şahitler huzurunda vazgeçerek kocalarından boşandıkları bu davalar; bize belli ekonomik güce sahip kadınların istemediğı bir evliliğı sürdürmek zorunda kalmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Uluborlu kazasının aile yapısı ve ailenin oluşumunu değerlendirdiğimiz çalışmamızda; ailenin yapısı, oluşumu ve mehir, nafaka gibi ailenin özellikle de kadının sosyo-ekonomik güvenliğini sağlama hususlarında İslam aile hukuku esaslarının ve aynı zamanda Tanzimat döneminde devletin aile kurumunu korumak için yaptığı düzenlemelerin etkileri görülmüştür.

KAYNAKÇA

- T. C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi,
MŞH, ŞSC. d, 8809, 152
MŞH, ŞSC. d, 8810, 153
MŞH, ŞSC. d, 8811, 154
MŞH, ŞSC. d, 8812, 155
- Acar, H. İ. (2000). *İddet, İslam Ansiklopedisi, C. 21*. TDV Yayınları.
- Acar, H. İ. (2005). İslam Hukuku Açısından Nişanlanma. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 71-94.
<https://dergipark.org.tr/pub/atauniilah/issue/2725/36266>
- Acar, H. İ. (2007). *Nişanlanma, İslam Ansiklopedisi, C. 33*. TDV Yayınları.
- Acar, H. İ. (2010). *Talâk, İslam Ansiklopedisi, C. 39*. TDV Yayınları.
- Açikel, A. ve Alkoç, Ş. S. (2021). Şer'îyye Sicillerine Göre Tokat'ta Aile (1811-1826), *History Studies*, Volume: 13, Issue: 2, April, s. 379 – 406.
- Akgündüz, A. (1988). *Şer'îyye Sicilleri, C. I (Mahiyeti, Toplu Katalođu ve Seçme Hükümler)*. TDV Yayınları.
- Akgündüz, A. (2009). *İslam Hukuku ve Osmanlı Tatbikatı Araştırmaları*. OSAV (Osmanlı Araştırmaları Vakfı) Yayınları.

- Aköz, A. (2006). *Kanuni Devrine Ait 939-941/ 1532-1535 Tarihli Larende (Karaman) Şer'îyye Sicili*. (2. Baskı) Tablet Kitapevi.
- Akşit, B. (2016). XIX. Yüzyıl Ortasında Uluborlu Kazasının Nüfus Yapısı, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı.
- Atar, F. (2007). *Nikâh, İslam Ansiklopedisi, C. 33*. TDV Yayınları.
- Atar, F. (2020). *Muhalea, İslam Ansiklopedisi, C. 30*. TDV Yayınları.
- Atsız, N. (1970). *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*. Ötüken Yayınları.
- Aydın, M. A. (1989). *Aile, İslam Ansiklopedisi, C.2*. TDV Yayınları.
- Aydın, M. A. (2003). *Mehir, İslam Ansiklopedisi, C. 28*. TDV Yayınları.
- Aydın, M. A. (2014). *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*. Klasik Yayınları.
- Aydın, M. A. (2018). *Osmanlı Aile Hukuku*. (2. Baskı) Klasik Yayınları.
- Avcı, M. (2021). *Türk Hukuk Tarihi*. (10. Baskı) Atlas Akademi.
- Barkan, Ö. L. (1966). Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659). *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 3(5-6), 1-479. <https://belgeler.gov.tr/sayi/31>
- Bilmen, Ö. N. (1985). *Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu II*. Bilmen Yayınevi.
- Bolat, G. (2020). Tereke Kayıtlarına Göre 19. Yüzyıl Başlarında Aile: Rusçuk Örneği, *Akademik İncelemeler Dergisi*, S:1 C:15: s.367-392
- Bozkurt, F. (2015). Osmanlı Dönemi İstanbul Ailesi, Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, C. 4. Canatan, K. (2011). Aile Kavramının Tanımı, K. Canatan & E. Yıldırım (Eds.), *Aile Sosyolojisi. (Genişletilmiş 2. Baskı)*. Açılım Kitap.
- Cebeci, D. (2009). *Tanzimat ve Türk Ailesi*. Bilgeoğuz Yayınları.
- Cin, H. (1974). *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Çakır, İ.E. (2010). 16. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576), *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/1. s. 1-17.

- Çakır, İ.E. (2012). Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği, *OTAM*, 31/Bahar. S. 41-60.
- Çeker, O. (1992). *Bikr, İslâm Ansiklopedisi*, C.6. TDV Yayınları.
- Çetintaş, R. (2014). İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 24, 108-203.
http://isamveri.org/pdfdrgr/D02533/2014_24/2014_24_CETINTASR.pdf
- Çınar, H. (2000). 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demirel, Ö. (1990). 1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı, *TTK, Belleten*, C. LIV/S. 211, Aralık, s. 945-962.
- Dinç, G. (2005). Şer'îyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo Ekonomik Durumu. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 17(17), 1-19. DOI: 10.1501/OTAM_0000000407
- Duben, A. ve Behar, C. (1991-1996). İstanbul Household Cambridge University Press, Türkçesi, İstanbul Haneleri, İstanbul İletişim Yayınları.
- Düstur, I. Tertip, İstanbul 1289, C. I, TBMM Kütüphanesi, Açık erişim. s. 736-741.
- Düzdağ, M. E. (1983). *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*. Enderun Kitabevi.
- Düzenli, P. (2007). *Şeyhülislam Ebu Suud Efendi, Maruzat*. Klasik Yayınları.
- Ekinci, E. B. (1991). *Eski Hukukumuzda Nafaka, Türk Aile Ansiklopedisi*, C.3. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Ekinci, E. B. (2008). *Osmanlı Hukuku*. Arı Sanat Yayınevi.
- Ekinci, E. B. (2008). *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*. Arı Sanat Yayıncılık.
- Erbay, C. (2006). *Nafaka, İslam Ansiklopedisi*, C. 32. TDV Yayınları.
- Ercan, Y. (2001). *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*. Turan Kitapevi.

- Erdönmez, C. (2004). Şer'îyye Sicillerine Göre Kıbrısta Toplum Yapısı (1839-1856), (Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta.
- Faroqhi, S. (2004). Kadın ve Aile, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914). H. İnalçık & D. Quataert (Eds.), Eren Yayınları.
- Gerber, H. (1980). Society and Economy Position of Women in an Ottoman City, Bursa 1600-1700. *International Journal of Middle East Studies*, 12(3), 231-244. <https://www.jstor.org/stable/163000>
- Gökmenoğlu, H. T. (1998). İslam Hukukunda Mehir, *Mehir Dergisi*, 2, 23-25.
http://isamveri.org/pdfdrq/D01775/1998_2/1998_2_GOKMENOGLUHT.pdf
- Gökçe, E. (2014). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Hamid Sancağında Ailenin Oluşumu Üzerine Bazı Gözlemler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(19), 48-50. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/23153/247315>
- Güler, D. ve Ulutak, N. (1992). Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile. *Kurgu Dergisi*, 11, 51-76. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1501409>
- Güler, İ. (2002). XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara.
- Günay, H. M. (2007). *Nüşuz, İslam Ansiklopedisi*, C. 33. TDV Yayınları.
- Hatemi, H. (1976). *Hukuka ve Ahlaka Aykırılık Kavramı ve Sonuçları*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- İnalçık, H. (1958). Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanunları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 102-126. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000000371
- Jennings, R. C. (1998). Gazi Tezi Üzerine Bazı Düşünceler. (S. Pay, Çev.) *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(7), 661-670. <https://acikerisim.uludag.edu.tr/handle/11452/14019>
- Karaca, B. (2012). *XV. XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası*, Fakülte Kitabevi, Isparta.

- Karaman, H. (1992). *İslamın Getirdiği Aile Anlayışı, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.2. T.C. Başbakanlık Araştırmaları Kurumu Yayınları.
- Kavuncu, M. (1999). Osmanlılarda Aile ve Kadın. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2(4) 143-168. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/da/issue/4441/61191>
- Kınalızâde, A. (2010). *Devlet ve Aile Ahlakı*. (1. Baskı) K. Gurulcan (Eds.), İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.
- Konya Vilayet-i Salnamesi H. 1286- M. 1869. (2007). (I. Baskı), (M. Eminoglu Çev.) Konya Büyükşehir Belediyesi.
- Köstüklü, N. (1996). *Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç'ta Aile (1892-1908)*. Günay Ofset.
- Köse, S. (1998). *Hülle, İslam Ansiklopedisi*, C. 18. TDV Yayınları.
- Kurt, A. (2012). Düünden Bugüne Türk Ailesi. M. Zincirkıran (Eds.), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. Nova Yayınevi.
- Kurt, A. (2013). *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*. Sentez Yayınları.
- Kurt, A. (2012). Osmanlı Aile Yapısı, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, S. 8.
- Ortaylı, İ. (2022). *Osmanlı Toplumunda Aile*. Kronik Yayınları.
- Özcan, T. (2012). Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytâm Sandıkları. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, 103-121. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuilah/issue/978/11007>
- Özkiraz, A. ve Gül, İ.B. (2016). Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(30), 87-95. <http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/files/11m.pdf>
- Öztan, B. (2004). *Medeni Hukukun Temel Kavramları*. Turhan Kitabevi.
- Öztürk, H. (1990). *Kınalızade Ali Çelebi'de Aile*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu.
- Öztürk, S. (1997). Tereke Defterlerine Göre İstanbul'da Aile. *İstanbul Araştırmaları*, Güz, 3, 22-24.
- Öztürk, S. (2002). *Osmanlı'da Çok Evlilik, Türkler*, C. X. Yeni Türkiye Yayınları.

- Özyürek, E. (2002). 158 Numaralı Uluborlu Şer'îyye Sicil Defteri ve Bu Sicilin Uluborlu Kent Tarihindeki Yeri H. 1311-1313 (1890-1892), (Yüksek Lisans Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Isparta.
- Sak, İ. ve Aköz, A. (2004). Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhâla'a (18.Yüzyıl Konya Şer'îyye Sicillerine Göre). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 91-140. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26281/276925>
- Simav, S. (2007). 1844-1845 (h. 1260-1261) Tarihli Temettuat Defteri'ne Göre Uluborlu Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı, (Yüksek Lisans Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Isparta.
- Solak, İ. ve Gülenç, A. (2021). Osmanlı Devleti'nde Müslüman Halkın Aile Yapısı Üzerine Bir İnceleme: Tanzimat Dönemi Diyarbakir Örneği, *USAD*, Bahar / 14, s.345-365.
- Tabakoğlu, A. (1999). *Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları, Osmanlı Ansiklopedisi (Toplum), C.4*. Yeni Türkiye Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (1992). *Osmanlı Toplumunda Aile, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, C.I*. Türkiye Cumhuriyeti Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları.
- Tucker E. J. (2008). *Women, Family and Gender in Islamic Law*. Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511841316
- Uğur, Y. (2010). *Şer'îyye Sicilleri, İslam Ansiklopedisi, C.39*. TDV Yayınları.
- Üçok, C. Mumcu, A. & Bozkurt, G. (2016). *Türk Hukuk Tarihi*. (18. Baskı) Turhan Kitapevi.
- Ünal, V. (2013). Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (26), 588-602. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/geleneksel-gen-aleden-ekrdek-aleye-ge-srecnde-boanma-sorunu-ve-dn.pdf>
- Ünver, İ. (1994). Bakire İzinamesi. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 5(5), 529-524. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000225

- Yakut, E. (2008). XIX. Yüzyılda Orta Anadolu Bölgesi'nde Evliliğin Ortaya ÇıkıŖı, Sona Ermesi ve Sonuçları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1), 237-266. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789716>
- Yaman, A. (1999). *İslâm Aile Hukuku*. Marifet Yayınları.
- Yavuz, C. ve Araz, Y. (2021). İbn Teymiyye'nin Talâk ÇeŖitleri ve Üç Talâk ile İlgili Görüşleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 356-380. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1493962>
- Yazır, H. Kur'an Meali, [https:// www. Kuranmeali.net/ elmalili-hamdi-yazır-orijinal/ nisa-suresi 20. ayet. Htm](https://www.kuranmeali.net/elmalili-hamdi-yazır-orijinal/nisa-suresi-20.ayet.Htm).